

Türk Kültüründeki Hoşgörü Anlayışının Tarihsel ve Kültürel Kaynakları ve Bu Anlayışın Kültür Varlıklarına Yansımaları

Yüksel GÖĞEBAKAN*

Özet- İnsanların içe dönük duygusal gereksinimlerinin bir yansıması olarak teknolojik, ideolojik ve sosyolojik bir yapıya sahip olan kültür varlıkları, toplumun kendi içerisinde kurmuş olduğu ilişki, etkileşim ve yapılanmanın belgesi niteliğini taşımaktadır. İnsanın kültürel çevresi içerisinde ortaya koymuş olduğu her türlü oluşum, kültürel bir nesne olarak, dönem hakkında ipuçları vermektedir. Kültürün taşıyıcısı konumunda olan bu nesnelere aynı zamanda toplum içerisindeki hoşgörü, uyum, davranış biçimleri, adalet, nezaket, tevazu ve birçok fenomeni barındırmaktadır. Geçmiş hakkında bilgi veren kültür varlığı konumundaki nesnelere aynı zamanda geleceğin şekillenmesine de yol göstermektedirler. Bu nesnelere korunup gelecek kuşaklara aktarılması zorunluluk arz etmektedir. Yapılan bu çalışma bu varlıkların günümüze kadar gelmesinde etkili olan unsurlar hakkında bilgi vermektedir. Çalışma iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Türk devletlerindeki hoşgörü anlayışının tarihsel ve kültürel kaynaklarına temas edilirken; çalışmanın ikinci bölümünde ise bu hoşgörü anlayışının başka topluluklara ait kültür varlığı konumunda bulunan eserlerin korunması ve günümüze kadar taşınması üzerindeki etkileri anlatılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Hoşgörü, Kültür varlığı, Kültür

Abstract - *The Historical and Cultural Sources of Sense of Tolerance in Turkish Culture And its Reflection on Cultural Entities-* The cultural entities which have a technological, ideological and sociological structure as a reflection of people's internal emotional requirements are like the certificate of a society's internal relations, interactions and organization. Any kind of production by human beings within their cultural environment as cultural objects gives clues about the relevant period. These objects which convey the culture also comprise such phenomenon as tolerance, harmony, codes of conduct, justice, courtesy, modesty. These cultural entities which inform us about the past are also guiding in terms of shaping the future. It is necessary to protect these entities for next generations. This study gives information about the factors ensuring the survival of these entities so far. The study includes two parts. In the first part the historical and cultural sources of the sense of tolerance in Turkish states are held. In the second part, the effect of this sense of tolerance on protection and survival of the cultural entities of the foreign communities in our country is discussed.

Key words: Tolerance, Cultural entities, Culture

* Yard. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, ygogebakan@inonu.edu.tr

GİRİŞ

Kültür, toplumların yaşam biçimini belirleyen en önemli unsurlardan birisi olarak kabul edilebilir. Toplumlar, coğrafi ve iklimsel faktörlerle birlikte gelenek ve göreneklerinden almış oldukları unsurları birleştirerek, kendilerine has bir kültür oluştururlar. Oluşturulan bu kültürel yapı o toplumu diğerinden ayıran en önemli unsurdur. Dünya üzerinde ne kadar farklı coğrafyalar, iklimler, dinler, diller ve milletler var ise o kadar da farklı kültürlerin olması çok doğaldır. Dünya üzerindeki bu kültürel çeşitlilik yaşam alanlarına ayrı bir zenginlik katmaktadır. Toplumlara ait olan bu soyut kültürel yapıların yansımaları olarak da somut kültür varlıkları bulunmaktadır. Toplulukların özge kültürlerinin önemli taşıyıcı unsurları olan bu kültür varlıklarının muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması bir zorunluluk arz etmektedir. Toplulukların “öteki” olana gösterecekleri hoşgörü anlayışı, bu kültür varlığı çeşitliliğinin yaşanmasına temel teşkil edecektir.

Türk kültür tarihinin ana kaynakları araştırılmaya başlandığında bu ana kaynakları oluşturan dinamikler Orta Asya bozkırlarına kadar gitmektedir. Orta Asya'nın bozkırlarında yeşermeye başlayan Türk kültürüne ait bu zengin yapı, çok uzun ve bir o kadar da meşakkatli yol izleyerek Anadolu topraklarına kadar gelmiştir (Kafesoğlu, 1996). Akurgal'a göre (1998: 10) Türk kültürünün özünü bugün için bile Orta Asya'da yaşaya gelen değerler oluşturmaktadır. Türklerin dillerinden başka kültürün önemli taşıyıcı unsurları olarak kabul edilen özellikle efsaneleri, töreleri ve adetleri Orta Asya kökenlidir. Divanü Lügati't Türk'te geçen ata sözlerle bugünkü Türkçedeki atasözlerinin benzerliği çok manidardır: Divanü Lügati't Türk'te geçen “Sınmasa aruksar- Sakınmasa utkusar” günümüz Türkçesinde “Kişi sinamazsa aldanır –Sakınmayacak olsa yutulur” olmuştur. Aynı şekilde “Kız kişi savı yorığı bolmas”, “Pinti kişinin sözü, geçerli olmaz”; “Korkmuş kişiye koy başı koş görünür”, “Korkmuş kişiye koyunun başı çift görünür”; “Han işi bolsa katun işi kalır” ,“Hanın işi olunca, hatun'un işi geri kalır”; “Kanıg kan bile yumas”, “Kanı, kanla yıkamazlar” olmuştur. (Mahmud El-Kaşgari, 2005). Yine Divanü Lügati't Türk'te “Misafir gelirse, saadet gelir” günümüzde “Misafir kısmeti ile gelir”, “Taşı ısırmazsan öpmek gerek” “Isıramadığın eliöp”, “Çifte kılıç kına sığmaz” “İki karpuz bir koltuğa sığmaz” olmuştur (Mahmud El-Kaşgari, 2005). Bugün yaşamakta olan halk sanatının büyük bölümü Türklerin ilk anayurtlarından getirdikleri kalıtım (miras) olup bunlar uygarlığımızın en özgün yanını oluşturmaktadır. Mimar Sinan'ın 1574 yılında inşaatını bitirdiği ve dünyanın en ünlü mimari yapılarından birisi olarak kabul edilen eşsiz Selimiye Camisi'nin Merv'de XI. yüzyılda Karahanlılar döneminde inşa edilen Talhatan Baba Cami ile gösterdiği benzerlik Orta Asya kültür ve sanatının Anadolu yansımasına çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Her iki yapının inşa edilme tarihi arasında yaklaşık beş yüzyıl

gibi bir süre geçmektedir. Bu yapılar arasındaki benzerlik Anadolu'daki sanatsal ve kültürel yapının temellerinin ta Karahanlılara kadar gittiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar Selimiye'nin şekillenmesinde Mimar Sinan'ın Avrupa, Magrip, Roma, Bizans ve Fars mimarisini yakinen tanıması ve onlardan etkilenmesi söz konusu ise de, asıl kaynağın Karahanlılara ait bu yapı olduğu söylenebilir. Hatta birçok yönüyle Anadolu'da yeşeren Türk kültürünün izleri Karahanlılar'dan çok öncelere yani Hunlara kadar gitmektedir. Anadolu Türk Mimarisinin merkezi plan şemasının ilk örnekleri Karahanlılar'a ait Hazar Degaron Camiinde görülmektedir (Aslanapa, 1993: 29). Orta Asya Mimarisinde cephe süslemelerinde kullanılan birbirini kesen sekizgenlerden ortaya çıkan düğüm motifleri (Mugak Atari Cami, Özkent Minaresi, Nasr bin Ali Türbesi) Anadolu Selçuklularıyla birlikte Anadolu'ya gelmiş, gerek Selçuklunun gerekse Osmanlı'nın önemli motiflerinde birisi olmuştur. Orta Asya Mimarisinde kullanılan portal nişinin genel yapısı, mimari yapılarda kullanılan eyvanların durumu, plan şeması vb. gibi temel unsurların yanında, en basit süslemelerden en ağır taşıyıcı unsurlara kadar Anadolu Türk mimarisinde Orta Asya'nın izlerini ve ruhunu görmek mümkündür. Nitekim mimari yapı içerisinde geçiş elemanı olarak kullanılan Türk üçgenlerinin ilk defa Uygurlarda kullanıldığını görmekteyiz (Aslanapa, 1993: 13). Bu mimari eleman Orta Asya'dan Afganistan'a oradan İran'a ve nihayet Anadolu'ya gelmiş ve Türk-İslam mimarisinin en önemli taşıyıcı elemanlarından birisi olmuştur.

A. TÜRK KÜLTÜRÜNDE HOŞGÖRÜ ANLAYIŞI

Tarihsel süreç içerisinde Türk kültür tarihini, aynı zamanda sanatını, üç döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi İslamiyet Öncesi Türk kültürü, ki bu Karahanlılar öncesi Orta Asya'da Hunlarla birlikte başlayan kültür ve sanat tarihidir. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar v.s. bu döneme ait Türk devletleri sayılabilir. Türk kültür ve sanatının ikinci evresi olarak, İslamiyet sonrası Türk kültür ve sanatı kabul edilebilir. Bu dönem Karahanlılar'ın İslamiyet'i kabul etmeleri ile başlar. Bu kabulden sonra Türk kültür ve sanatında İslamiyet eksenli yapılanma kendini ağır ağır hissettirmeye başlar. Sonrasında da tam anlamıyla Türk-İslam sentezine dayalı bir kültürel ve sanatsal yapı ortaya çıkar. Üçüncü dönem ise batılılaşmanın görüldüğü Tanzimat Sonrası Türk kültür ve sanatı dönemidir. Bu dönem ise, 1699 Karlofça Antlaşması ile Avrupa'da gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti'nin, yaşanan bu gerilemeyi durdurabilmek için Avrupalı referanslara sıkı sıkıya sarıldığı dönemdir. Avrupa ilim ve feninin dışında kültür ve sanatının da etkin bir şekilde alındığı dönemdir.

Orta Asya coğrafyasında yüzyılların birikimiyle oluşan İslamiyet öncesi döneme ait zengin Türk kültürü, İslami unsurlarla kaynaştıktan sonra çok daha zengin bir kültürel yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu zengin kültürel yapı içerisindeki en etkin hukuki kurul ise Türk töresidir. Cemiyet içerisindeki bütün değer biçimleri töre doğrultusunda şekillenmiştir. Gerek İslam öncesi Türk kaynaklarından olan Orhun Abidelerinde gerekse Türklerin İslam'ı kabul ettikten sonraki dönemlerde yazılan Kutadgu-Bilig'de Türk töresi dört ana prensip etrafında toplanmıştır. Bunlar: Kônilik (Adalet), Tüzlük (Eşitlik), Uzluk (İyilik- Faydalılık) ve Kişilik (İnsanlık ve Hoşgörü)'tir (Kafesoğlu, 1998; Sayar, 2002). Hoşgörü, müsamaha, yabancı itikatlara saygı, Türklerin karakter yapısında vardır. (Öztuna, 1998: 153). Türk devletleri basiretli hükümdarlar tarafından bu dört prensibe göre yönetilmiştir¹. Nitekim Türk töresi devlet adamlarına himayesi altında bulunan vatandaşların emniyetini sağlama, onu doyurup giydirme, herkese adaletli ve eşit davranma görevi vermekte idi. Türk töresindeki adalet ve eşitlik prensiplerinin yansıması kendini en güzel şekilde kadın erkek eşitliğinde göstermiştir. Nitekim Türk kültüründe kadın, erkek kadar aile, toplum ve devlet hayatında ve yönetiminde söz sahibi olmuştur. Yönetimle ilgili kararlarda bile kadın belirleyici bir rol oynamakta idi. Son derece özgün bir yapıya sahip olan Türk toplumunda görülen "meclislere" çağcıl olan hiçbir devlette rastlanmamaktadır. Kaplan'a (2005: 35) göre "hür ve müstakil olarak yaşama "ve dünyada hakim olma" iradesine sahip olan Türkler, münasebette bulunduğu veya idaresi altında aldığı kavimlere saygılı ve adil olmasını bilmişlerdir. Anadolu Türk'ünün başarısını sadece kılıç kuvvetiyle izaha kalkışmak çok yanlış bir görüştür. Anadolu Türk medeniyetini kuran sadece gaziler değildir. Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi, bütün insanlığı sevgi ile kucaklayan ve birleştiren velilerin de bunda büyük rolü vardır. Anadolu'yu fethedebilen Türkler her yerde camiler, medreseler ve tekkeler kurmuşlardır. Bunlar Türklerin yiğitlik ve kahramanlığına adaleti, sevgiyi, müsamahayı, zarafeti ve inceliği katmışlardır (Kaplan, 2005: 35). Öztuna'ya göre (1998: 135) İsveç, İngiliz ve Fransız asıllı yazarların Osmanlı adaleti hakkındaki görüşleri aslında tüm Türk adalet sistemi hakkında ipuçları vermektedir: Os-

¹ II. Haçlı Seferi Anadolu'yu kana bulamıştı. Türkiye hakanı Konya'ya sokulan Bizans imparatorunu yenip def ettikten sonra, bozgun haçlı şövalyeleri aç ve perişan bir şekilde Antalya'nın dağlarına sığınmışlardı. Yerli Rumlar bunları buluyor, soyuyor, öldürüyor veya ölüme terk ediyorlardı. Sultan Mesud'a bu olay ağır geldi ve dağlara sığınmış bütün şövalyeleri topladı, hastanelere yatırdı, kendilerini soyan Rumlardan mallarını alıp şövalyelere geri dağıttı. Olayın şahidi Fransız şövalyesi Odon de Deuil şöyle anlatır: "Haçlılar, dindaşları Rumlar'dan ve düşmanları Türkler'den işte bu muameleyi gördüler. Merhamet, hıyanetten zalimdir. Nitekim Türklerden böylesine şefkat gören 3000 genç şövalye, Katolik dinlerini de muhafaza ederek, Türk sultanın hizmetine girdiler. Bu haber Fransa kralının kargahına gelince hepimiz çok müteessir olduk. (Öztuna, 1998: 155)

manlı adaletinde 2 veya 3 celse az görülür. Ekseri davalar tek celsede hükme bağlanır. En mühim davalar bir saat içinde hükme bağlanır. Mahkemede verilen hükümler derhal infaz edilirdi. Avrupa'da olduğu gibi hükmü geciktirecek oyunlardan hiçbiri Osmanlı sisteminde uygulanmazdı. Dünyanın hiçbir yerinde davalar, Türkiye'deki kadar süratle halledilmezdi. Şöhreti dillere destan olan İngiltere adaleti, VIII. Henry'nin Kanuni zamanında İstanbul'a gelip Osmanlı adalet sistemini inceleyen hukukçuları tarafından düzenlendi (Öztuna, 1998: 139). Türk insanının seçim anlayışı doğrudan bir seçim şeklinde değil, fakat bir kabullenme, isyan etmeme, baş kaldırıp olumsuzluk belirtmeme şeklinde görülmektedir (Baykara, 2001: 161).

Türk devlet adamları törenin prensiplerini uygulamada, kendi yakını veya evladı, Türk halkından bir kimse ve Türk insanı ile yan yana yaşamak durumunda olan herhangi bir yabancıya eşit muamele göstermişlerdir. Hem Türkler arasında, hem de Türk olmayan topluluklar arasında benimsenen fikirlere ve inançlara saygı gösterilmiş, onlara müdahale edilmemiş ve Türk olmayanların gerek fert gerekse millet olarak, görüşlerine inançlarına saygılı davranılmıştır (Sayar, 2002: 3). Türk töresindeki adalet ve hoşgörü prensiplerinin farklı din ve milletten olan fertlere benzer hassasiyetle uygulanması aynı zamanda Türk töresinde demokrasi kavramının çok eskilere kadar gittiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Türk kültür tarihinin her döneminde bu demokratik hoşgörü ile ilgili örnekler görmek mümkündür. Nitekim Fatih döneminde yapılan (1477) bir nüfus sayımına göre İstanbul'da bulunan hane sayısı 16 bin 324 olup, bunların 14 bin 803'ü İstanbul denilen tarihi yarımada, 1521'i Galata'da sakindir. Bu hanelerin 8951'i Müslüman, 3151'i Rum Ortodoks, 1647'si Yahudi, 372'si İstanbul Ermenisi, 348'i Karaman Ermeni ve Rumları, 267 Kefeliler, 31'i ise Çingene'dir. Aynı dönemde Galata'da 535 Müslüman, 592 Rum, Ortodoks (Türk-Müslüman nüfustan daha fazla) hanenin varlığı Türk hoşgörüsünün tarihi göstergelerinden sadece birisidir (Pala, 2009: 2). Çok farklı din ve millete ait olan bu haneler yüzyıllarca Türk-Müslüman ahali ile aynı haklara sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti son dönemlerini yaşadığı 19. asırda bile gayri Müslimlere karşı önceki yürüttüğü eşitlik ve hoşgörü anlayışını bozmadır. Nitekim II. Mahmut'un şu sözü bunun en güzel göstergesidir. "Ben tebamın Müslüman'ını camide, Hıristiyan'ını kilisede, Musevi'sini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne (şekilde) bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet (sevgi) ve adaletin caridir (geçerli) ve hepsi hakiki evladımdır (Sayar, 2002: 41). Hatta bazı dönemlerde gayri Müslimler Türk-Müslüman ahalden daha fazla hakka sahip olmuşlardır. Nitekim 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'ndan sonra gayri Müslim esnaflara verilen haklar yerli esnafın önüne geçmiş ve yerli esnafın rekabet edemez duruma gelmesine neden olmuştur. Dönemin

İngiliz konsolosunun bu konu hakkına söylediği çok manidardır: “Bugün görünen odur ki, Osmanlı hükümeti, Hıristiyan tebaa yararına Müslüman tebaasını ezmek gibi ağır bir suçlama altındadır. Ben, bu suçlamayı üzümlere doğru lamak durumundayım” (Sayar, 2002: 42). Yerli esnafın bu haline yabancı yazarlar bile acır hale gelmişler ve bundan rahatsızlık duymuşlardır². Tanınmış Alman Türkolog F. Grese şunu söyler: “Gerçek şudur ki, Batı’da kilise, başka inançtakilere karşı oldukça katı müsamahasız davranırken, Müslümanlar kendi ülkelerindeki gayri Müslimlere tam bir tolerans gösteriyorlardı. Bu bir gerçektir ve İslamiyet bu yönden ne kadar övülse azdır.... İslam hukukunun gayri Müslimlere karşı bu müsamahalı tutumu Türkler tarafından da tarih boyunca uygulanmıştır. Hatta Osmanlı İmparatorluğu’nda zaman zaman gayri Müslimler için şartlar, Müslümanlarınkinden bile daha iyi olmuştur” (Sayar, 2002: 38).

Özellikle Çin vesikalarında Hun Türklerinin devlet idaresindeki hoşgörüsü hakkında bilgi veren önemli vesikalar ortaya çıkartılmıştır. Bu vesikalardan birisi şu şekildedir:

Bizim (Çin) devlet idaremizde büyük aksaklıklar var. Yukarıdakiler (idareciler) aşağıdakileri (halkı) eziyor. Hoşgörü ve adaletten uzak bu sistem dolayısıyla sonunda ezilen halk nefretle idareye karşı başkaldırıyor ve birbirlerini öldürüyorlar. Hâlbuki Hunlar böyle değillerdir. Orada yukarıdakiler, aşağıdakilere erdemli davranıyor. Aşağıdakilerde yukarıdakilere sadakatle hizmet ediyorlar. Bir ülkeyi idare etmek bir vücudu idare etmek gibi olduğu için ülkenin nasıl idare edildiği, hissedilmiyor. Hunlar ülkesindeki bu durum, gerçek bir bilgenin idaresidir (Sayar, 2002: 4).

Yine Çin kaynaklarında belirtilenlere göre Hunlarda idarecilerin kanun önünde halkla aynı haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Bütün Hun coğrafyasında herkes töre önünde eşit yaşamış, Avrupa, Hindistan ve Çin’de görülen feodal sömürü ve dikta rejimler Hun Türklerinde görülmemiştir. Bu gerçeği en güzel şekilde açıklayanlardan birisi Erol Güngör’dür. Nitekim Güngör’e göre (1992: 20) bu durumun en önemli nedeni Türklerde hiçbir zaman verilmiş hakların olmamasıdır. Yani Türk kültüründe verilmiş değil, kazanılmış haklar vardır. Bizde sınıf esasına dayalı sosyal tahliller Batı’daki sosyoloji ve politika geleneğinin gereksiz bir uzantısından ibaret kalmış ve hiçbir verimli bir hipoteze yol açmamıştır. Osmanlı cemiyetinde tabakalaşma esas itibarıyla liyakate dayanıyordu. İnsanlar Türkçe bilmek ve Müslüman olmak şartıyla, Padişahlıktan başka her türlü mevkie ve her seviyede servete hem hukuken hem fiilen hak kazanıyordu. Tebaya mensup birisinin Türk kültüründe maharet, çalışma ve becerileri doğrultusunda Başbakan (Sadrazam) bile olma hakkı vardır. Türk toplumu ile Batı toplumu arasındaki temel farkların en önemlisi zaten bu sınıf-

sal yapıda kendini gösterir. Türkiye’de Batıdaki gibi bir burjuva sınıfı yoktur, zenginlik böyle bir sınıfın olduğu anlamına gelmemektedir. Batı toplumları, sınıflı toplumlar olduğu için devletle iç içe olan egemen sınıf diğer sınıfları ezer. Türk devlet sisteminde ise devletin egemen sınıflarla bağı yoktur, sınıflar üstüdür ve bütün kütlelerin koruyucusudur (Kızılcılık, 2005:171). Türklerin yaşadığı coğrafyanın doğu, batı, kuzey ve güneyindeki toplumlarda devamlı bir kast sisteminin, feodal bir sınıf düzeninin hakim olmasına rağmen Türkler hiçbir zaman öyle bir örgütlenme içerisine girmemişlerdir. Hindistan’daki kast, batıdaki Sör, Lord, Dük gibi feodal yapılanmanın sonucu ortaya çıkan üstünlük sıfatları Türk kültüründe görülmez. Gelişmiş birçok batılı ülkede soyluluk ibaresi taşıyan bu tür ünvanlar hala günümüzde dahi kullanılmaktadır.

Türk devlet anlayışı Türk adının geçtiği ilk devlet sayılan Göktürk Devleti’nden bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne kadar “İmperium” anlayışlıdır. Bu anlayışta toprak/ülke devlete ait olup, hükümdar, toprağı istediği gibi tasarruf edemez, özel kişilere ait topraklar da olmasına rağmen, son noktada toprağın kullanım hakkı devlete ve dolayısıyla millete aittir (Tozlu, 2006: 209). Hâlbuki Türkler tarafında hiçbir zaman kabul görmeyen “Dominium” devlet anlayışında ise, toprak/ülke ve bunun her türlü tasarruf hakkı hükümdar ve hükümdar ailesine aittir. Büyük Hun Hakan’ı Mete Han’ın kendisinden istenilen at ve hatununu vermesi; ancak toprağın milletin olduğunu belirtip toprağı vermeyip savaşa çıkması bu “İmperium” devlet anlayışının bir ürünüdür. Hükümdarın şahsına ait bir mülkün olmadığı anlayışı da Türklerin dünya hâkimiyet fikri “Mutlak adil “ olan Allah’a vekâleten, O’nun yarattıklarını O’nun gibi “adil idare etmek” felsefesine dayanır (Tozlu, 2006: 209). Batı toplumlarının birçoğunun tarihindeki patrisyenler, plepler, köleler, feodal beyler, burjuvazi ve proletarya gibi sınıfların varlığı, Türkler’de karşılığı olmayan kavramlardır. Osmanlı’da devlet ile üretim ilişkileri, birbirinden ayrılmıştır. Osmanlı’da para bir tahakküm vasıtası değildir, bir hizmet vesilesidir. Batıdaki bir çok toplumda maddi güç yani iktisat, ezilen sınıflar için bir kurtuluş imkânı olurken, köleler feodal beylerden para sayesinde hürriyetlerini satın alırlardı. Türk toplumunda sınıf dayanışmasından ziyade, tarihten kültürden, yani din, değer ve gelenekten kaynaklanan dayanışma hakimdir. Günümüzde bile yaygın olan hemşericilik aslında bir sosyal dayanışma tipidir (Kızılcılık, 2005: 173-178).

Kafesoğlu’na göre (1996: 86) bir kültürün meydana gelmesi için yalnız maddi imkân ve iktisadi faktörler kâfi gelmez. İnsan unsuru da var olan durumun şekillenmesinde etkili olmaktadır. Aynı şartlar içerisinde yaşayan çeşitli toplulukların kültürlerinde kendini bir şekilde gösteren farklılıklar, insan gruplarının sosyal telakki ve psikolojilerindeki ayrılıktan ileri gelmektedir. Türklerde var olan kültürel yapıyı biçimlendiren unsurlar olarak; inançta tek tanrıcılık,

hukukta evrensellik, ailede adalet, mazide tarihilik ve ahlakta alplik'i saymak mümkündür. Türk kültüründe evrensel hukukun yansıması olarak kendini gösteren hoşgörünün izlerini ta Türk siyaset kitabı olan Kutadgu-Bilig'de görmek mümkündür. Bu siyaset kitabında, Türk devletinde halkın meslekler ve meşguliyet sahalarına göre ayrıldığını göstermesine rağmen; asilzadelere ve kölelerden hiç söz edilmemiştir (Kafesoğlu, 1996: 62). Türklerde göçlerle birlikte ailelerin ve fertlerin kendilerine ait taşınabilir mallarını beraberinde götürebilmeleri ve istedikleri gibi tasarruf etmeleri onlardaki "hürriyet duygusu ve serbestçe davranma eğilimi"ni daima canlı tutmakta idi. Bu hal ise, eski Türk devletlerinde, tabiatıyla, köleliği ve bazı zümrelerin "imtiyaz"larla donanmasını önlüyordu (Kafesoğlu, 1998: 238). Türk töresinde hükümdar dini ve milleti ne olursa olsun hakimiyeti altında bulunan bütün halkların güvenliğini sağlamak, karnını doyurmak ve onu barış içerisinde yaşatma yükümlülüğüne sahiptir. Göktürk Toy'ları kağan'ın başkanlığında toplanıyor; o olmadığına, hanedan mensubu olmayan toy üyeleri başkanlık yapıyordu. Toy'lar Göktürk toplumunda o kadar önemli bir yere sahiptiler ki, birçok kez Kağan'ın seçilmesi ya da düşürülmesine karar vermişlerdi (Aydoğan, 2006: 69).

Türklerde bu adalet ve hoşgörünün olmasına mukabil, Roma ve Bizans başta olmak üzere birçok İmparatorluklarda dini inançlarından dolayı binlerce insanın takibata uğradığı, işkenceler çektiği ve birçok ızdıraba maruz kaldığı bilinmektedir (Sayar, 2002: 6). Nitekim Moğollarda çeşitli kölelik müesseselerini, İslavlarda meşhur köle ticareti, Mısır'da köle kütleleri, Çin'de ensesine boyunduruk vurularak çalıştırılanlar, Hind'de Payalar, Eski Yunan'da Aristoteles'in "ehli hayvan" ve "canlı alet" dediği ve doğrudan doğruya mülk sayılan insanlar, Eski Yunan'da, Roma'da ve Moğollarda kölelerin yanında esirleri vardı. Sınıfsal yapının göstergesi olan bu sıfatların hiç biri Türklerde olmamıştır (Kafesoğlu, 1998: 239).

Avrupalılar Endülüs İslam devletini yıkmak ve İspanya'daki Müslüman çoğulculuğu son ferdine kadar imha etmek için her şeyi göze almışlardı. Avrupalılar Balkanlar'daki ve Doğu Avrupa'daki Müslüman Türklere sistemli imha politikasını uygularken Hıristiyan olmayı kabul etmeyen Museviler de bundan nasiplerini almışlardır. Başka dindeki cemaatlerle bir arada yaşamak fikri, İslam dünyasında vardı ve bu geleneği Osmanlı devleti devam ettirdi (Öztuna, 1998: 145). Ancak bu anlayış batılı devletler tarafından kabul görmemiştir. Nitekim Amerikalı, İspanyol, Hollandalı, Portekizli, İngiliz, İtalyan, Fransız, Belçikalı ve Alman sömürgecilerin sömürgelerindeki yerli halkın diline, geleneklerine, giyimlerine, düşünce, sosyal yaşam ve ibadet tarzına karşı beş kıtada yaptıkları son altı yüz yıldır sistemli yok etme kampanyalarındaki örneklerde kültürel bir soykırım görülmektedir (Yürükel, 2005: 132).

Kafesoğlu (1996: 87) Türk insanındaki hoşgörü, adalet, eşitlik ve hürriyet düşüncesinin temellerini "Beylik Gururu"na dayandırmaktadır. Nitekim beylik gururu öğünme vesilesi olmayıp, onun Gök-Tanrı'dan kaynak alan universal devlet anlayışının gereği olarak, asıl özelliği, her hangi bir karşılık beklemezsinin koruyucu olmasıdır. Türklerin hayatında beğ'lerin veya hanların, hâkimiyeti halk adına kullanmaları kendine mahsus özellikler gösterir. Türk insanı, seçkin özellikleri nefsinde toplayan boy veya il-deşine, hâkimiyeti, kendisi adına kullanmak üzere bir şekilde devretmektedir. Türk halkı sıradan insanlara göre daha önemli özelliklere sahip olan beğ'leri halen kendisi yemeyip başkalarına yediren ve doyuran bir insan olarak anlamaktadır (Baykara, 2001: 161). Niyazi (1999: 213) Türk hükümdarlarının iyi yasalar koyarak bu yasaları adaletle uygulamalarının, Türk toplum yapısında adil bir düzenin oluşmasına kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Bunun sonucunda da başka toplumlarda görülen sınıf ve kast sistemi oluşmamıştır.

Türkler İslamiyet'i kabul ettiklerinde, var olan kültürel yapıları, İslamiyet'in insanlar arasındaki eşitlik ve adalet anlayışının herkes için geçerli olma ilkesine zaten uymakta idi. İslamiyet'te önemli bir yere sahip olan barışseverlik, hoşgörü ve yardımseverlik prensipleri zaten Türklerin çok da uzak olmadıkları kavramlardı. İslamiyet'in vazgeçilmez düsturları arasında yer alan hoşgörü, din ve vicdan hüviyeti Türklerin daha önce birçok farklı din ve millet karşısında dikkate aldıkları unsurlar olarak değerlendirilebilir. Adalet, eşitlik, iyilik, yardımseverlik ve hoşgörü prensiplerini kendi kültürel değerleriyle kaynaştıran Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra yüzyıllarca da bayraktarlığını yapmışlardır (Sayar, 2002: 4). İslamiyet'in devlete getirdiği esaslar Türk devletinin esası olmuş, adalet devletin temelini oluşturmuştur. "Andolsun ki biz elçilerimizi açık açık burhanlarla gönderdik ve insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye beraberinde de kitabı ve mizanı indirdik" [Kur'an 57/25 (el-Hadid)]. İslamiyet'te adalet ve hoşgörünün önemi değişik ayetlerde gösterilmiştir. "Hüküm ettin mi artık aralarında adaletle hüküm ver. Allah adalet sahiplerini sever." [Kur'an, 5/42 (el- Maide)] Diğer bir ayette de adaletin önemi şu şekilde ifade edilmiştir: "Şüphesiz ki Allah size, emanetleri ehil (ve erbabına) vermenizi, insanlar arasında hükmettiği zaman adaletle hükmetmenizi emreder." [Kur'an, 4/ 58 (el- Nisa)] "Aranızda (icra-yı) adalet etmekle emrolundum." [Kur'an, 42/15 (eş-Şuara)] İslam dininde adalet sadece Müslümanlar arasında uygulanacak bir husus değildir. Müslüman olamayanlarla kurulan ilişkilerde de adaletli olunması emredilmiştir. Nitekim ayette "Bir millete karşı olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adil olun. Bu takvaya daha yakındır." [Kur'an 5/8 (el-

Maide)] diye belirtilmektedir.³ Adalet eşitliği eşitlik hoşgörüyü hoşgörü de barışı getirecektir.

Ortodoksluğu devlet dini haline getiren Bizanslılar hâkimiyetleri altına giren diğer milletleri cebren kendi dinlerine sokma gayretine girmişlerdir. Ermeniler ve Süryaniler uğradıkları bu baskı sonrasında Türklerin adaleti ve hoşgörüsüne sığınmışlardır. Özellikle Bizans'ın yapmış olduğu bu zulme karşı Alpaslan ve Melikşah zamanında Süryaniler ve Ermeni toplulukları gönüllü olarak Türk hâkimiyetine girmişlerdir (Sayar, 2002: 19). Niyazi'ye göre (1999: 218) Ermeniler, Süryaniler ve Rumlar Selçuklulardan sonra da Osmanlı'nın hâkimiyetini düşünmeden kabul etmişlerdir. Bu durum XIX. yüzyılda Avrupalıların ve Rusların kıskırtmalarına kadar, Türk idaresinde huzur ve refah içinde gelenek ve inançları ile yaşamışlardır. Türk idaresinden gördükleri hoşgörü ile kendi dinlerini, kültürlerini yaşamaya ve istedikleri gibi öğrenmeye ve bilim yapmaya Muaffak olan gayri Müslim milletler, Osmanlı Devleti'nde de aynı haklara sahip olmuşlardır. Çünkü Osmanlı Padişahları "zıllu'llah fil-alem" sıfatını kullanırken, kendilerini Allah'ın dünyadaki gölgesi değil, ilahi adalet ve düzeninin temsilcileri olarak görürlerdi (Niyazi, 1999: 218). Bu anlayışla adalet yalnız tebanın çoğunluğu olan Müslümanlar için değildi. Mahkeme ve divanda Hristiyan, Musevi farkı yoktu. Hatta Padişah bile tebaa ile aynı hukuka tabi idi. Örneğin Salacak'ta vakıf malı bir köşkün mülkiyeti hakkında Üsküdarlı Mehmed Ağa ile IV. Sultan Mehmed arasında anlaşmazlık çıktı. Üsküdarlı Mehmed Ağa mahkemeye başvurdu. Kadı Rumeli Kazaskeri Çatalcalı Ali Efendi, Vakıf mütevellisi Mehmed Ağa'yı haklı, Padişah ve halife IV. Sultan Mehmed'i haksız buldu. (Niyazi, 1999: 220)

Müslüman olmayan bir ülke fethedilince Hristiyan ve Musevi gibi ehl-i kitap milletlerinin "La ikrahe fi'd-din" "Dinde zorlama yoktur" ayeti gereğince dinlerine, ibadetlerine, hürriyetlerine dokunulmazdı.⁴

H.A. Gibbons Osmanlı hoşgörüsünü şöyle anlatıyor:

³ Katolik Macarlarla Türkler arasında sıkışıp kalan Ortodoks Sırların Prensi Brankoviç, biri Fatih Sultan Mehmet'e diğeri de Macar Naibi Hünyad'a olmak üzere iki heyet gönderir. "Sırbistan idarenize bırakılırsa Sırp milletinin mezhepleri hakkında ne gibi müsaadede bulunacaksınız" diye sorar. Hünyad "Sırbistan'daki Ortodoks kilisesini yıkıp yerine Katolik kilisesini inşa ettireceğim" demiş. Fatih ise "Her caminin yanı başında bir Ortodoks kilisesi yapılmasına buralarda herkesin dinine göre ibadet etmesine müsaade ederim" cevabını vermiştir. Aynı dinin iki mezhebi arasındaki tutumla Türk hoşgörü anlayışının tarihsel gerçekleri işte tür pasajlarda yatmaktadır. (Sayar, 2002: 36)

⁴ Endülüs'teki Müslümanlara yapılan zulme mukabele olması için, Yavuz Sultan Selim, kiliseleri, camiye dönüştürmek isteyince Zembilli Ali Efendi bunu Kur'an'a ve Fatih Sultan Mehmed'in patrikhaneye verdiği ahitnameye göre şer'an caiz olamayacağını bildirmiş ve Yavuz Selim'in teşebbüsünü önlemiştir. (Niyazi, 1999: 227)

Osmanlıların hoşgörülerini ister siyaset, ister iyi niyet isterse kayıtsızlık neticesinde meydana gelmiş olsun; şu gerçeğe itiraz edilemez: Osmanlılar, yeni zaman içinde devletlerini kurarken dini, hüviyet ilkelerinin temel taşı olmak üzere koymuş ilk millettir. Ardı arkası kesilmeyen engizisyon işkenceleri lekesini taşıyan asırlar esnasında Hristiyan ve Müslümanlar Osmanlı Türklerinin idaresi altında ahenk ve huzur içinde yaşıyorlardı (Sayar, 2002: 37).

B. TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ HOŞGÖRÜ ANLAYIŞININ KÜLTÜR VARLIKLARINA YANSIMALARI

Diğer canlılardan kültürel bir varlık olma özelliği ile ayrılan insan, içinde yaşamış olduğu kültür tarafından biçimlendirilirken, diğer taraftan da o kültürü etkiler, zaman içinde gelişiminin dinamiğini yaratır. Kültürel yapılanma içerisinde oluşturulan semboller ve işaretler –ki kültür varlıkları bu kapsamda değerlendirilir- yaşanılan kültürel çevre içerisinde soyut bir mekanı anlamlı bir yer haline getirir (Tekeli, 2009a: 84). Bu anlamlılığı veren kültür varlıkları, yapay çevrenin bir parçası olmakla birlikte, niteliği gereği özel bir yere sahiptir ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında temel öğedir (Keleş ve Hamamcı, 2002: 31). Bu eserler kültürel ve duygusal değerlerinin yanı sıra işlevsel, ekonomik, sosyal ve siyasal yönden de önemli ölçüde kullanım değerine sahip olup; çevresel kullanım ve sosyal denge yönünden de insan ölçeğindeki mekanlarla ve süreklilik etkisiyle o yörede yaşayan halkın birbiriyle sosyal bağlantısını sağlamlaştıran, insan ve çevresiyle olan sosyal bağlantısını sağlayan ve devam ettiren en önemli değerlerdir (Mazı, 2009). Diğer taraftan bu varlıklar doğru değerlendirildiklerinde, yerel ekonomileri canlandırır, yeni iş olanaklar açar, vergi gelirlerini artırır, yeni iş kolları yaratabilir. Bir yönüyle orada yaşayanlara yaşam destek sistemi sunarlar (Kiper, 2004: 19).

Küreselleşen dünyada kültürel miras artık tek bir ülkenin varlığı olarak görülememektedir. Onların insanlığın mirası olduğu bilinci yaygınlaştıkça da koruma ve kullanma politikalarının yalnız kimlik oluşturucu öğeler ve katmanlarla sınırlandırılması savunulamaz hale gelmektedir. Artık bir toprak üzerinde yaşayanların bu toprakların geçmişine, bilgisiyle, nesnesiyle sahip çıkması ve bunları dünya insanlarının hem şimdi hem de gelecekte yararlanmasına olanak verecek halde tutması gerekmektedir (Tekeli, 2009b: 26).

Türk devlet felsefesinin önemli bir ayağını oluşturan hoşgörü anlayışı, kendini sadece başka milletlerin soyut kültürel unsurlarında değil, aynı zamanda somut kültürel-maddi yapılarının korunmasında da göstermektedir. Kültürel alt yapıdan gelen dinamiklerle İslamiyet'ten almış olduğu referansları

kendi içerisinde pekiştiren bu anlayış, dünya üzerindeki kültürel çeşitliliğin oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Bir topluluğun soyut kültürünün yansımaları olan kültür varlıkları, bu topluluk başka bir devletin himayesi altına girdiğinde, ancak gösterilen iyi niyetli hoşgörü karşısında devamlılığını sağlayabilir. Türkler XI. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasını hakimiyetleri altına aldıklarında, daha önce Anadolu'da yaşamış olan toplulukların diline, dinine, geleneklerine ve bununla beraber bu toplulukların kültürüne ve kültür varlığı konumundaki tüm değerlerine saygılı davranmışlardır. Aynı zamanda bu kültürel unsurlardan da bir taraftan yararlanmışlardır. Nitekim Anadolu'da oluşturulan Türk kültürü bir taraftan Orta Asya'dan gelen, diğer taraftan da Anadolu'da yaşamış olan topluluklara ait değerlere göre şekillenmiştir. Oluşturulan bu kültürün biçimlenmesinde Anadolu'nun coğrafi yapısı ve iklimi de etkili olmuştur. Türk devlet felsefesi, kültüründen gelen hoşgörü anlayışı ile başka millet ve dinlere ait eserlere hiçbir zaman zarar verme anlayışına sahip olamamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti üç kıtayı hâkimiyeti altına almasına rağmen, hiç bir bölgedeki kültür varlığını alıp başka yerlere taşımamış ya da o varlıkları yok etmemiştir.

Osmanlı Devletinin gerileme döneminin en önemli çağı olan XIX. yüzyılda, Avrupa devletlerinin Anadolu üzerindeki kültürel varlıkları talan ederek Avrupa'ya taşıma çabaları, hiçbir zaman Türk kültüründe karşılık bulmamıştır. Osmanlı Devletinin toprakları III. Murad döneminde yaklaşık olarak yirmi sekiz milyon kilometre kareye ulaşmıştır. Devlet yaklaşık olarak dört yüz yıl bir cihan devleti olarak hüküm sürmüştür. Bu kadar büyük bir coğrafya üzerinde bu kadar uzun süreli bir hanedanlık kurmasına rağmen hiçbir bölgedeki başka din ve millete ya da topluluğa ait bir kültür varlığı talan edilmemiş, yerinden sökülerek İstanbul'a ya da başka bir Anadolu şehrine getirilmemiştir. Bunun en büyük nedeni ise Türk kültüründeki hoşgörü anlayışıdır. Hâlbuki Avrupa devletleri, özellikle Oryantalizmle birlikte, başta Osmanlı toprağı olan Anadolu olmak üzere Ortadoğu, Afrika, Kafkaslar ve Orta Asya gibi birçok coğrafyada, o bölgede yaşamış olan topluluklara ait kültür varlıklarını yerlerinden, illegal yollarla söküp Avrupa'ya taşımışlar ve günümüzdeki dünyanın en büyük müzelelerini oluşturmuşlardır. Osmanlı'nın ekonomik ve teknolojik açıdan batıya bağımlılığı, ülkenin kalkınması için yabancılara devamlı davetkâr durumda bulunması, kültür varlıklarının korunmasına ilişkin bilinçsizlik, doğru yaklaşımları bir şekilde engellemiştir. Örneğin yabancı demiryolu inşaat şirketleri, Osmanlı Devleti'ne teknolojiyi ve ulaşım kolaylığı getirirken, bir yandan da eski eser tahribatını ve kaçakçılığını artırmıştır (Kültür Bakanlığı, 2003: 13).

Hiç şüphesiz üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyası tarihsel ve kültürel açıdan dünyanın en zengin kültürel mirasına sahiptir. Dünyada insanlığının ilk yerleşik hayata geçtiği önemli merkezler bu coğrafyadadır. Nitekim

Konya Çatalhöyük, Diyarbakır Çayönü ve Malatya Caferhöyük antik kentleri insanların ilk yerleşik hayata geçtikleri yerler olarak bilinmektedir. Bu coğrafya Hitit, Asur, Urartu, Frig, Lidya, Roma, Bizans devirlerine ait antik kent kalıntılarına ve bu kentlerde yapılmış kazılarla meydana çıkarılan nadide eserlere sahiptir. Bütün başarıların kaynağı Anadolu'dur. Greklerin, Latinlerin, ortaçağda Avrupa uluslarının egemenlik kurduğu bölgelerde Anadolu ölçüsünde bir gelişme, bir yaratıcılık görülüyor. Bu yaratıcı güç Anadolu insanın, yerlileridir. Bunun yanında Batıdan gelenlerin ise gittikleri başka yerlerde böyle bir yücelme yoktur (Eyuboğlu, 1997: 9). Tarihsel ve kültürel geçmişteki zenginlik elbette kendini kültür varlığında da gösterecektir. Türklerin XI. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'ya yerleşmeye başlamalarıyla birlikte bu topraklarda Türk-İslam Medeniyeti hayat bulmuştur.

Anadolu kentleri Türklerin gelmesiyle birlikte İslamiyet'in gerektirdiği mimari eserlerle yeniden inşa edilmiştir. Yeni köyler kurulmuş, köprü, çeşme mimarisinden kitap cildine kadar her türlü taşınır ve taşınmaz kültür eserine Türklerin kendine has zevki, duygusu, düşüncesi, inancı aksettirilmiştir (Kültür Bakanlığı, 1997: 11). Orta Asya'dan getirilen kültürel değerlerle Anadolu'da yaşamış olan kültürlerle ait değerler bir sentez içerisinde işlenmiştir. Bu yapıırken de Anadolu'da yaşamış olan kültürlerle ait değerler hiçbir zaman yok sayılmamış, tahrip edilmemiştir. Günümüze kadar sapa sağlam gelebilen eserler bunun en güzel örnekleri olarak ayakta durmaktadır. Bazı eserlerin çeşitli nedenlerle zarar görmesi ya da tahrip edilmesi hiçbir zaman, bu eserin, başka bir dine ya da millete ait olmasından kaynaklanmamıştır. İşlevsellikten doğan ihtiyaç bazı münferit olayların yaşanmasına neden olmuş ise de bu hiçbir zaman devlet politikası haline gelmemiştir. Çünkü benzer tahribatlara Türk-İslam eserleri de maruz kalmıştır. Anadolu Selçuklularına ait özellikle han ve kervansaray gibi birçok esere ait mimari malzemeler, yöre köylülerin inşa etmeye çalıştıkları evlerin temellerinde kullanılmıştır. Antik döneme ait kent kalıntısının parçaları ya da Bizans dönemine ait bir mimari yapının duvarlarındaki taşlar da aynı amaçla yer yer kullanılmıştır. Bu durum hiçbir zaman farklı bir din ya da millete ait esere duyulan bir öfkenin sonucu olarak değerlendirilemez. Sadece alt yapı bakımından yeterli imkan olmadığından dolayı, sosyal hayat için gerekli bina yapımında ne bulundu ise onun kullanıldığı zorunluluğudur. Ortaya çıkan bu yapı eğer "başkasına" duyulan öfkenin bir yansıması olarak düşünülse idi; herhalde şu anda sapa sağlam ayakta duran, özellikle pagan dinine ait birçok antik kent kalıntısı ya da mimari yapısı günümüze kadar gelemezdi. Nitekim Antalya'nın 18 km. doğusunda, Aksu beldesinde bulunan, kuruluşu MÖ 3000'li yıllara kadar gitse de günümüzdeki kalıntıları Roma dönemine ait olan Perge antik kenti, 12 000 kişilik seyirci kapasiteli tiyatrosu, stadyumu, kentin ticari ve

politik merkezi olan agorası, iki katlı takı, sütunlu caddesi ve birçok kalıntısı ile ayakta durmaktadır (Kültür Bakanlığı, 1997: 58). Günümüzde bulunan kalıntıları Roma dönemine ait olan antik kent, kurulmasından itibaren yaklaşık 2000 yıl geçmesine rağmen genel karakterini korumaktadır. Hiç kimse bu kenti pagan dinine ya da başka bir millete ait olduğu gerekçesiyle yıkmamıştır. Yine Antalya sınırları içerisinde bulunan Likya birliğinin başkenti olan Patara antik kenti MÖ VIII. Yüzyılda kurulan bir kent olmasına rağmen kalıntıları ayakta. Ülkemizde 8573 adet arkeolojik sit bulunmaktadır. Bu sitler içerisinde binlerce antik kent kalıntısı bulunmakta ve bunların büyük bir çoğunluğu Perge ve Patara antik kentleri ile aynı durumdadır. Bu kentler, kuruluşlarının üzerinden binlerce yıl geçmesine rağmen, gösterilen hoşgörünün sonucu olarak varlıklarını koruyabilmişlerdir (Kültür Bakanlığı, 2011).

Türk milleti farklı kültürlerle ait değerleri her zaman muhafaza etmesine rağmen, maalesef aynı hoş görüyü başka milletlerden görememiştir. Bunun en güzel örneği Balkanlar'da Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da görülmektedir. Bu bölgelerde bulunan binlerce Türk-İslam eseri Türk milletine duyulan öfkenin bir sonucu olarak yerle bir edilmiştir. Osmanlı devletinin inşa ettiği eserlerin üçte biri Avrupa kıtasında bulunmakta idi. Yaklaşık olarak dört yüz yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan bu bölgelerde şu an bulunan Türk-İslam eserlerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bu durumun en acı örneklerinden birisi Yunanistan'da yaşanmıştır. Venediklilerin elinde bulunan Girit Adası 1645-1669 yılları arasında süren çetin savaşlar sonrasında Osmanlılar tarafından fethedildiğinde ada içerisinde 54 tane kilise ve manastır mevcuttu. Ada, 1897 yılında Yunanlılarla yapılan savaş sonrasında Osmanlı'nın elinden çıktığında yaklaşık olarak 228 yıl kesintisiz Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu süre içerisinde ada sınırlarında 105 kilise ve manastır ile 54 tane cami ve mescit var iken, 1897 yılından günümüze kadar geçen 112 yıllık Yunan hâkimiyeti içerisinde adada sadece bir tane cami kalmıştır ki o da harap durumdadır (Akgündüz, 2006). Osmanlı Türkleri asırlarca dini motiflerle dolu Bizans mozaiklerinin karşısında namaz kılmış ve yine onlara zarar vermemiştir. Cami Hıristiyan mabedinden çevrilmiş ise tarihi atmosferi içinde muhafazasında atalarımız dine aykırılık görülmemiştir. Fatih kendiliğinden teslim olmadığı, gaza ile fethedildiği için, Ayasofya'nın camiye çevrilmesi kanun'du, şeraite uygundu. Fatih Ayasofya'daki bütün mozaiklerin olduğu gibi bırakılmasını emretti. Duvarındaki mozaikler Fetih'ten 120 yıl sonra, 1573'te Mimar Sinan'ın tamirleri sırasında, kubbe, mozaikleri gene bu tamirler sırasında önce 1580-92'de, sonra 1630'dan az önce, tamamı ise ancak 1672'de hiç tahrip edilmeksizin, üzerine badana çekilerek kapatıldı. Geri kalan mozaikler 1750'ye doğru kemerlerindeki ise ancak 1801'den sonra badanalandı. XX. Asrın ilk yıllarında Selanik Ayasofyası'nı Türk hükümeti büyük masraflarla onardı. 1913'te şehir elimizden çıktı. Yunanlılar,

1950’de mabedin Türklerce XVI. Yüzyılda yapılan abidevi son cemaat yeri revakını, taşçılık şaheseri minberini, kürsü ve müezzin mahfilini, hiçbir iz bırakmamacasına kaldırıp tahrip ettiler (Öztuna, 1998: 154). Tahrip edilmemesine rağmen, kültür varlıklarının illegal transferi konusunda bir tavrı Almanlar Orta Asya’da bulunan Türk eserlerine göstermişlerdir. Bu yüzyılın başında birçok ilim heyeti göndererek yaptıkları araştırmalar neticesinde Orta Asya’da özellikle tarihi Uygur kentlerindeki birçok duvar resimlerinin (freskolar) en güzel örneklerini Berlin’e taşımışlardır. Almanların “Kuzey İpek Yolu “ üzerinde doğuda Kuça, batıda Turfan ve Hoço şehirlerinde yaptıkları araştırmalara karşılık İngilizler ve Fransızlar daha fazla “Güney İpek Yolu”nun bazı şehirlerinde topladıkları eserleri Londra ve Paris müzelerine götürdüler. Gene Rusların iki kol üzerinden elde ettikleri buluntular da Leningrad Müzesi’ne nakledilmiştir (Akurgal, 1998: 53).

Yüzyıllar boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalan ve Türk-İslam eserleriyle nakış nakış işlenen Yunanistan topraklarında -Elimizden henüz yüz elli yıl önce çıkmış olmasına rağmen- şu anda bulunan Türk damgası taşıyan eser sayısı üç ya da beşi geçmez. Binlercesini yok eden Yunanistan bir Türk-İslam eserini ise çok iyi bir şekilde korumakta ve bakımını yapmaktadır(!). Bu eser ise; Osmanlı Devleti tarafından vali olarak Mısır’a gönderilen, fırsattan istifade edip dış güçlerin oyununa gelip Mısır’ı Osmanlı topraklarından koparan, Mehmet Ali Paşa’nın Kavala’da doğduğu evdir. Yunanlar bu eve çok iyi bakmışlar ve hatta bahçesine bir de Mehmet Ali Paşa’nın heykelini dikmişlerdir. Girit adasında görülen Türk hoşgörü anlayışının Yunanistan’da bulunan Türk eserleri için gösterilmediği tarihi bir gerçek olarak ortada durmaktadır.

Türk-İslam eserlerine verilen zarar batı ve doğu ekseni fark etmeksizin hemen hemen her bölgede kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Nitekim Orhun vadisinde yapılan araştırma ve kazılar sonunda büyük Türk kahramanı Kültigin’in mezar anıtından kalan kısımlar ve heykeller meydana çıkarılmış; ancak anıt önce soyulup, sonra insafsızca tahrip edilmiş, heykeller parçalanmış ve çoğu kaybolmuştur (Aslanapa, 1993: 8). Aslanapa (1993: 9) dil ve edebiyatı çok zengin ve ileri olan ve sanatları da aynı derece gelişmiş bulunan Göktürklerle ait birçok eserin soygunlar ve tahripler yüzünden günümüze kadar gelmediğini söyler. Yine Orta Asya bölgesinde Türklere ait birçok yazılı tabletin Çinliler tarafından tahrip edildiğine sıkça rastlanmıştır. Çinliler ellerinden geldiği kadar bu coğrafyadaki Türk izlerini yok etmeye gayret ederlerken, kültür varlıkları da bu durumdan nasibini almıştır. Orta Asya’da ortaya konulan bu gayretin Avrupa ve Dünya’nın başka bölgelerinde de benzerler yansımaları görülmüştür. Bulgaristan’da 1970-1989 yılları arasında özellikle Türk-Müslüman motiflerinin görüntülerinin kaldırılmalarında, mezar taşlarının yıkımında ve mezar taşla-

rındaki isimlerin değiştirilmesinde, sünnet ettirme geleneğinin engellenmesinde, ibadetlerin yapılmasının, düşüncelerin dışavurumunu yok etmek amacı güdülerek sistemli bir biçimde devlet tarafından engellenmesinde, Sırplar tarafından, Sırbistan'daki Osmanlı tarihi eserlerinin sistemli bir şekilde yıkımında hep aynı gayret görülmektedir (Yürükel, 2005: 133).

Batılılar Türkleri Antik Yunan ve Roma'nın mirasçıları olarak görmemektedirler. Hâlbuki şu anda Türk topraklarındaki binlerce Antik Yunan ve Roma eseri sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Bu eserlerin günümüze intikal nedeni de hiçbir zaman batılı ülkelerde olduğu gibi turizm kaynaklı olmamıştır. Yani insanımız turizmden gelir sağlamak için bu eserleri koruma gereği duymamıştır. Bu eserleri koruma gerekçeleri Türklerin başka din ve millete ve onlara ait eserlere duymuş olduğu hoşgörüdür. Çünkü turizmde gelir sağlama kaygısı modern bir durumdur. Öncesinde ise böyle bir gelir kaynağı söz konusu değildir. Yani bu eserler bir menfaat için değil bir hoşgörü kültürünün yansıması sonucu korunmuştur.

Dünya mirası listesinde yer alan dokuz eserimizden birisi olan, 2150 metre yükseklikteki Nemrud I.Antiochos Tümülüsü ve heykelleri, MÖ. 69 yılında inşa edilmelerine ve çok tanrılı dinlere ait eser olmalarına rağmen sağlam bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir. Okuma yazma oranının çok düşük olduğu dönemlerde bile bu eserler yok edilmemiştir. Çünkü bu hoşgörü kültürü okuma yazmanın dışında bu milletimizde olan bir olgudur. Bu eserlerin iki bin yıl ayakta kalmaları ve günümüze kadar gelmeleri bu hoşgörü anlayışının dışında başka hiçbir şekilde izah edilemeyeceği kanaatindeyiz.

İstanbul'da bulunan Roma ve Bizans eserleri için de aynı durum söz konusudur. Nitekim Sultan Ahmet'teki Ayasofya ve Aya İrini Kiliseleri, Ayasofya'nın batısında yer alan ve kalıntıları günümüze kadar gelen Theotokos Khalkoprateia Kilisesi, Büyük Saray'ın Khalke Kapısı'nın yakınına İmparator İoannes I. Tzimiskes tarafından 969-976 tarihleri arasında yaptırılan Arslanhane Kilisesi, Laleli'nin ara sokakları içerisinde süzülüp duran İmparator I Romanos Lakapenos tarafından 920-944 tarihleri arasında inşa ettirilen Myrelaion Kilisesi, Sarayburnu sahil yolunda Mangan'daki Aziz Georgios Kilisesi ve Manastırı, aynı bölgede bulunan Panakhrantos Meryem Kilisesi, sahil yolunda XIII.yüzyıl Palaiologos dönemi sanat anlayışını yansıtan İsa Philantropos Kilisesi, Fatih Edirnekapı Sementi'nde bulunan birçok filmin sahne dekoru olarak kullanılan XIII. yüzyıl eseri olan Tekfur Sarayı ve burada sayılamayacak daha yüzlerce eser aynı hoşgörü kültürünün bir sonucu olarak günümüze kadar gelebilmiştir (Altun, 2009).

Kültür varlıklarının Türkler tarafından korunması ve sahiplenilmesi ile ilgili Batı kaynaklı birçok yanlışlıklar bulunmaktadır. Bu yanlışlardan bir tanesi

de Anadolu'da hüküm sürmüş topluluklara ait eserlere Türkler tarafında zarar verildiği görüşünün kabul görmesidir. Batılıların ortaya atmış olduğu bu karalama kampanyasına ülkemizden de bilinçsizce destek verilmesi asıl üzücü olandır. Yeterli ve doğru tarih bilgisine sahip olmayan çevreler düz yuvarlak cümlelerle bu yanlış fikre destek olmaktadır. Tarihi kaynaklar çok ayrıntılı bir şekilde incelediğinde Anadolu'da yaşamış olan topluluklara ait eserlere zarar verenlerin de yine bu yanlış görüşü ortaya atan batılılar olduğu görülmektedir. Nitekim antik döneme ait olan birçok eser Avrupalılar tarafından yerle bir edilmiştir. Buna örnek teşkil edecek yüzlerce eserden ikisi bir zamanlar dünyanın yedi harikası arasında yer alan Efes'teki (Selçuk) Artemis Tapınağı ve Halikarnas (Bodrum) Mausoleum Anıtı'dır. Eyuboğlu (1997: 8) Avrupalının Anadolu'daki kültürel mirasa vermiş olduğu tahribatı şu şekilde ortaya koymaktadır: "...Anadolu insanının ülkesini yağmalaya kalkışan, Anadolu kıyılarında alış-veriş yerleri kuran, Anadolu'yu soyup soğana çeviren Grekler, Latince neden uygar oluyor? Makedonyalı İskender'in Anadolu'da, İran'da, Mısır'da Hindistan'da ne işi vardı?" Anadolu'da araştırılan, kazılan, keşfedilen tarihi, arkeolojik ve kültürel eserlerin çoğunluğu yurt dışına taşınmış, orada koleksiyonların zenginleşmesine, müzelerin oluşmasına yaramıştır. Ancak kültürel varlıklarının kanun ve yasalarla korunması ile bunun dışındaki halkın koruma bilincini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Eyuboğlu'na (1997: 10) göre "Anadolu'nun en eski çağlarından beri yüreğinden doğmuş birçok yaratma, uygarlık ürünü bugün uygar Avrupa müzelerini süslemektedir. Bu ürünler Avrupa'ya hangi yolla gitmiştir diye soran olursa karşılığını kendi bulma gereğinde kalır: hırsızlıkla. İsa adına Anadolu'ya kardeşliği, barışı yaymaya geldiğini söyleyen Hıristiyanlar ilk iş olarak eskiçağın uygarlık ürünlerini yıktılar, kalıntılarından yeni tapınaklar yapmayı öğrendiler." Dünyada ilk koruma çalışmaları, yönetimin ve dinin etkileri ile yönetim binaları ve kilise, manastır gibi dinsel binalarda oluşmuştur. Fransa'da 1814-1879 yılları arasında Viollet-le Duc'un "üslup birliğine varış" düşüncesiyle yaptığı restorasyon çalışmaları korumada atılan ilk adım olmuştur (Çelik ve Yazgan, 2007: 3). Ülkemizde ise 1848 Ebniye Nizamnamesi ve 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi (Eski Eserler Kanunu) yasal açıdan çıkartılmış ilk kanun olarak kabul edilmektedir (Özel, 1998: 68). Ancak çalışma kapsamında ele alınan koruma olgusu kanun ve yasa ile ilgili olmayıp bunların dışında halkta mevcut bulunan koruma bilincini tanımlamaktadır. Troya'daki Priamos hazineleriyle, Pergamon'daki Zeus Sunağı kabartmalarıyla, Halikarnassos Mausoleumu bütün kabartma ve heykelleri ile, Miletos Agorası Güney Kapısıyla, Didyma Apollon Tapınağı sütun kaidesi kabartmaları, çeşitli heykelleri, Kutsal Yoldaki Kolossal Brankhidleriyle, Priene'deki birçok mimari parçaları, heykel ve kabartmalarıyla ve çeşitli ören-

lerden çalınan, kaçırılan ve satın alınarak, izin alınarak götürülen binlerce eserle çok ağır bedel ödemiştir (Uçankuş, 2000: 895).

MÖ 2000’li yıllardan itibaren var olduğu tahmin edilen Efes kenti Ana tanrıça Kibele ve sonraki adıyla Artemis’le anılmıştır. Amazonlar tarafından kurulan kentin MÖ XI. yüzyılda İyonyalılar tarafından fethedildiği bilinmektedir. Lidyalılar, Persliler ve Büyük İskender’in hâkimiyetine giren kent daha sonra Romalılar tarafından alınmıştır (Keskin, 2009: 5). Büyük İskender Efes’e geldiğinde ilk ilgilendiği şey ünlü Artemis Tapınağı idi. Yıkılan tapınağı çok büyük ölçekte yeniden yapılması ve kentin Perslere ödeyegeldiği vergi tutarının tamamının tapınak ile rahiplerine aktarılması için karar çıkardı (Lloyd, 1989: 156). Efeslilerin Tanrıçaları Artemis adına inşa ettikleri tapınak ilk olarak MÖ 356’da Herostraytos adında bir ayakkabıcı tarafından ateşe verilmiştir. Efesliler tarafından yeniden inşa edilen tapınağa MS 262 yılında Gotlar büyük zarar vermiştir. Tapınağın kalan kısımları ise MS 401’de Efes’i ziyaret eden Aziz Yuhanna tarafından tamamen yıkılmıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I, 1997: 492). Aziz Yuhanna tarafından eserin yıkılma nedeni ise Efeslilerin Hıristiyanlığı kabul etmeleri karşısında tapınağın bir engel teşkil ettiğiidir. Dünyanın en muhteşem eserlerinden birisi olarak kabul edilen tapınağa ait kalıntılar daha sonra İngiliz demiryolu mühendisi J.T.Wood tarafından 1863 yılında yapılan kazılar sonrasında ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen parçalar Londra British Museum’a götürülmüştür. Dünyanın yedi harikasından birisi olan bu eser Bizanslılar tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır; ancak Avrupalılar bu durumdan hiç bahsetmezler (Kültür Bakanlığı, 1997, 48). Çünkü bu durumdan bahsederler ise; “koruyamadığımız ve zarar verdiğimiz” bahanesi ile bizden almak istedikleri Yunan ve Roma eserlerini isteme cesaretini gösteremeyeceklerdir.

Roma medeniyetinin ardından Anadolu topraklarında Hıristiyanlaşma dönemi başlamıştır. Hıristiyanlaşma dönemi, arkeologların saptadıklarınca, Anadolu’nun geçirdiği en büyük yıkım dönemidir. Bu dönemde pek çok antik çağ yapısı yıkılmış, taşları yeni yapılarda kullanılmış; çok tanrılığın yontuları yok edilmiş, kimileri kireç ya da dolgu olmuştur. Roma döneminden kalan bazilika planı, daha sonra Anadolu’da ortak kilise şemasına dönüşmüştür. En güzel örneklerinden biri İstanbul’da son çağlara dek İmrahor Camisi olarak kullanılan Yohannes Studios Kilisesidir (Bektaş 1992: 75).

Ülkemiz topraklarında bulunan ve bir zamanlar dünyanın yedi harikasından birisi olarak kabul edilen bir diğer eser de Halikarnas Mausoleum Anıtı’dır. Bu anıt bölgenin yerel halkı Lelegler ve Karialılar tarafından kurulan antik bir kent olan Halikarnas’ta (Bodrum) inşa edilmiştir. Anıt Karya bölgesinin önemli hükümdarı olan Mausolos adına karısı ve aynı zamanda kız kardeşi olan Artemisia tarafından MÖ. 350’de inşa ettirilmiştir. Mausolos adına yapılan

ve XIII. yüzyıla kadar ayakta kalan anıt, Maltalı St. John haçlı tarikat şövalyelerinin Bodrum limanının girişinde Aziz Petrus adına inşa ettikleri kale için bir taş ocağı gibi kullanıldı ve temellerine kadar söküldü. Mermer heykeller, sütunlar ve merdiven basamakları parçalandı, en kaliteli mermerlerden yapılmış heykellerin başları, kolları ve bacakları kireç yapımında kullanıldı. British Museum'dan Charles T. Newton XIX. yüzyılda tapınağa ait kalıntıların yerini tespit etti. Burada bulunan Amazon frizini, Mausolos ve karısı Artemis ile at, aslan ve leopar heykellerine ait parçaları British Museum'a götürülmüştür (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I, 1997: 492).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'nın zengin devletleri, doğudaki uygarlık merkezlerini birer birer araştırmaya ve kazılar yapmaya başlamışlar ve buldukları eserleri müzelerine taşımışlardır (Gerçek, 1999: 27). Osmanlı Devleti'ne ait olan Ege Denizi'ndeki Melos adasında 1820 yılında bulunan ve MÖ 120-90 arasına tarihlenen ünlü Milo Venüs'ü heykeli Fransa'ya kaçırılmış ve dünyanın en büyük müzelerden birisi olan Louvre Müzesi'ne konulmuştur. Kaş yakınlarında Xanthos'da (Kınık) bulunup, 78 sandık içerisinde, 1842 yılında bir savaş gemisiyle Londra'ya götürülen eserler arasında Hellenistik Roma Akropolünde yer alan "Aslanlı Mezar" Anıtı (MÖ 560- 550) Nekropol'de yer alan "Harpyler Mezar Anıtı" (MÖ 500- 470) kabartmaları, Akropolünde yer alan MÖ 470-450 arasına tarihlenen iki ev ve bir mezar anıtına ait alınlık parçaları ve kabartma firizleri, Likya kitabe parçaları, Nereidler Anıtı (MÖ 430-400) na ait mimari parçalar, heykeller ve kabartmalar ve Lahid kabartmaları ve kapakları Londra British Müze'ye götürülmüştür (Gerçek, 1999: 14). Bergama'da MÖ 23 yüzyılda inşa edilen Zeus Sunağından Magnesia Artemis Leukophryene Tapınağı'na, Ninova'daki antik kent kalıntılarında Cizre Ulu Cami kapı tokmağına, Maşetta Sarayı'ndan Milet Güney Agora Kapısı'na kadar daha binlerce eser şu anda Avrupa ve ABD müzelerini süslemektedir (Kültür Bakanlığı, 2003). Arkeologların ortak görüşleri tarihsel ve kültürel değere sahip bir eserin bulunduğu yerin dışında başka bir bölgede sergilenmesi ile o eserin yok olmasının aynı şeyler olduğudur. Durum böyle ele alındığında batıların dünya mirası ve dolayısıyla dünya kültürüne vermiş oldukları zarar daha iyi anlaşılmaktadır.

Kültür varlıklarının muhafaza edilmesinde ötekine karşı duyulan hoşgörünün en çok göz ardı edildiği dönemlerden birisi de kuşkusuz savaş zamanlarıdır. Savaş esnasında ötekine duyulan öfke karşı tarafa ait kültür varlıklarının da ortadan kalkmasına imkan vermektedir. Hititler, Asurlular ve İranlılar savaşlarda yendikleri milletlerin eserlerini bir zafer nişanesi olarak götürmüşlerdir. Tarihin en insafsız kültür varlığı soygunculuğunu Romalılar yapmış, M Ö I. Yüzyılın ilk yarısında diktatör Sulla ve onun arkasından birçok Roma imparatoru, Anadolu ve Yunan yarımadalarından yüzlerce değerli eseri Roma'ya gö-

türmüşlerdir. Akdeniz ve Ege kıyılarında bulunan antik yerleşmelerdeki mimari elemanların birçoğu, Bizans imparatorları tarafından İstanbul'a götürülmüş ve çeşitli binalarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da imparator Jüstinyen döneminde inşa edilmiş olan Ayasofya'nın sütunları, Batı Anadolu'daki ören yerlerinden birisi olan Efes'ten getirilmiştir (Kültür Bakanlığı, 2003: 13). Batılı devlet ve toplulukların bu tür tahribatlarına rağmen, Türkler mensup oldukları dinin taşıdığı hoşgörü anlayışının bir yansıması olarak bu tip tahribatlara hiçbir zaman itibar etmemişlerdir.

Üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyası çok zengin tarihsel ve kültürel geçmişe sahip olduğu için tarihin her döneminde kültür varlığı kaçakçuları tarafından istilaya uğramış legal ve illegal yollarla bu zengin topraklara ait olan nadide kültür varlığı parçaları yerlerinde sökülerek yurt dışına kaçırılmıştır. Çeşitli yollarla yurt dışına kaçırılan bu zengin kültür varlıkları eğer ülkemiz topraklarında muhafaza edilebilse idi, ülkemiz, dünyada en çok zengin müzeleri ile tanınmış olacaktı. Batılı ülkeler Anadolu, Magrib ve Ortadoğu coğrafyasından binlerce kültür varlığı konumundaki eseri kendi müzelerine taşıırken gerek Osmanlı gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde başka bir coğrafyadan hiçbir eser illegal olarak Türkiye'ye getirilmemiştir. Bunun da en büyük nedeni yine hoşgörü anlayışında yatmaktadır. Neolitik dönemden Osmanlı'ya kadar birçok farklı millet ve topluluğa ait bu eserler hiç de istemediğimiz bir şekilde elimizden alınıp götürülmüştür. Bu eserlerin ülkemizden kaçırıldığı dönem ise daha çok XIX. yüzyıldır. Çünkü bu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde devlet Balkanlar, Ortadoğu, Magrip, Kafkaslar ve bütün bölgelerde toprak kaybetmiş, iktisadi yapı bozulmuş ve bunun sonucunda da siyasal açıdan bir bağımlılık doğmuştur. Yaşanan siyasi bağımlılık sonunda devleti yönetenler kendi iradeleri ile karar veremez duruma gelmişlerdir. Yabancı diplomatlar kanalı ile payitahta yapılan baskılar sonrasında birçok kültür varlığı bürokrat onayı bir tarafa, direk padişah fermanıyla çıkarılmıştır. Ancak bu yaşananların hiç birine tabi ki yöneticiler rıza göstermemiştir; ancak onların da ellerinden pek bir şey gelmemiştir. Yaşanan teslimiyetçi yapı her alanda olduğu gibi kültür varlığında da kendini göstermiştir. Ama yaşananların hiçbiri başka bir din ve millete ait eserin göz göre tahrip veyahut yok edilmesi olarak değerlendirilemez. İşte bizim batılı ağzıyla konuşan birçok entelektüelimizin (!) belki de dikkate almadığı husus da bu olsa gerek. Çünkü kültüründe bu kadar geniş bir hoşgörü ve adalet anlayışına sahip bir milletin başka bir millete ait esere bilinçli olarak zarar vermesi beklenemez. Dünyanın en büyük müzelerinde Mezopotamya, Anadolu, Asya, Kuzey Afrika Güney Amerika, Güney Asya vb. birçok farklı coğrafyaya ait eserin bulunmasının yanında (Metropolitan Müzesi, Louvre Müzesi, British Müzesi gibi müzeler bir-

çok farklı coğrafya ve kültüre ait bölümlerden oluşmaktadır) ülkemizdeki müzelerde başka coğrafya ve kültürlerle ait eserlerin bulunmaması var olan tabloyu ortaya koymasından önem arz etmektedir. Geline nokta şu çok önem taşımaktadır ki; kültürel zenginliği ve bu zenginliğin birer yansıması olan kültür varlıklarının toplumlara kazandırmış olduğu “erdem” her ne şekilde olursa olsun yok sayan her türlü ekonomik ya da sosyal kalkınma çabası “uygarlık”tan ziyade “ilkellik” yaratmaktadır (Ekinci, 1994: 55). Yeniyi oluştururken eskiye ait değerlerin de yaşatılması uygarlaşmanın en önemli göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

İnsan yaşamış olduğu çevre ile bir uyum ve birliktelik ortaya koyarken çeşitli bilgi ve davranış geliştirmede edinmiş olduğu birikimleri çeşitli kalıplar içerisinde koyarak gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Ortaya konulan maddi kültür kalıntıları devamlı olarak gelecek nesiller için bir miras niteliği taşımaktadır. Oluşturulan her bir miras aynı zamanda kimlikleşmeyi de gündeme getirmektedir. Kültür varlıkları bulunmuş olduğu toplumun kimliğini tanımlaması bakımından önemli bir yere sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde oluşturulmuş olan bir kültür varlığına sahip çıkmak aynı zamanda o varlığı ortaya koyan topluluğun kimliğine de sahip çıkma anlamına gelmektedir. İnsanların yaşam biçimleri hakkında bilgi veren bu varlıkların gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alınması gerekmektedir. Bu hassasiyetin gösterilmesi ise toplumların göstereceği hoşgörü anlayışı ile birebir ilintilidir. Ötekine karşı gösterilecek olan hoşgörü, dünyadaki kültürel zenginlikler açısından da önem taşımaktadır. Türk kültürünün önemli bir taşıyıcı unsuru olan hoşgörü anlayışı farklı din ve milletlere ait kültür varlığı konumundaki nesnelere korunmasına ve günümüze kadar gelmesine neden olmuştur. Bunun yanında Türk milletine ait olan kültür varlıkları devamlı farklı toplulukların fiziki müdahalesine maruz kalmıştır. Hangi topluluğa ait olursa olsun insanlığın ortak mirası konumunda bulunan bu nesnelere gelecek kuşaklara aktarılması, özellikle küreselleşmenin yaşandığı günümüzde, zaruret göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet (13 Nisan 2006). *Bilinmeyen Osmanlı*.
<http://www.diyalog sitesi.com/Videolar.asp?video=goster&videone=569&katne=37&Sayfa=1> adresinden 17. 08. 2009’da alınmıştır.
- Akurgal, Ekrem (1998). *Türkiye’nin Kültür Sorunları*, (I.Basım) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Altun, Feride İmrana (2009). *İstanbul’un 100 Roma, Bizans Eseri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Aslanapa, Oktay (1993). *Türk Sanatı*, (3.Basım) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydoğan, Metin (2006). *Türk Uygarlığı*, (I. Basım), İstanbul: Umay Yayınları.
- Baykara, Tuncer (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakış*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bektaş, Cengiz (1992). *Koruma Onarım*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Çelik, Deniz ve Yazgan, Murat E. (2007). *Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevre*
- Korumaya Yönelik Yasa ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi, *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2007 Cilt:9 Sayı:11.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I (1997). İstanbul: Yem Yayın Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Ekinci, Oktay (1994). *İnsan Hakları ve Çevre*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Eyuboğlu, İ. Zeki (1997). *Anadolu Uygarlığı*, İstanbul: Der Yayınları.
- Gerçek, Ferruh (1999). *Türk Müzeciliği*. T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Güngör, Erol (1992). *Sosyal Sınıflar ve Sınıf Kavgası, Sınıf Mücadelesi* (Çeviri ve Önsöz: Erol Güngör), (II. Baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1996). *Türk İslam Sentez*, (II. Basım) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____ (1998), *Türk Milli Kültürü*, (17. Basım) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2005). *Kültür ve Dil*, (18. Baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Keleş, Ruşen ve Hamamcı, Can. (2002). *Çevrebilim*. (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskin, Naci (2009). *Efes*, İstanbul: Keskin Kolor Kartpostalcılık San. Ve Paz. A.Ş.
- Kızılçelik, Sezgin (2005). *Batı Bataklığı*, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Kiper, H. Perihan. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel - Kültürel Değerlerinin Korunması - Türkiye Bodrum Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kur'an 57/25 (el-Hadid).
- Kur'an, 5/8 (el- Maide)
- Kur'an, 4/ 58 (el- Nisa)
- Kur'an, 42/15 (eş-Şuara)
- Kültür Bakanlığı. "Türkiye Genelinde İllere Göre Sit Dağılımları", <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/belge/1-43069/turkiye-genelinde-illere-gore-sit-dagilimleri.html> (Alınma Tarihi: 14. 02. 2011)
- Kültür Bakanlığı (1997). *Türkiye'nin Şaheserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kültür Bakanlığı (2003). *Yitik Miras'ın Dönüş Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Lloyd, Seton (1989). *Türkiye'nin Tarihi*, (Çeviren: Ender Varinlioğlu), Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Mahmud El-Kaşgari (2005). *Divanü Lüğati't Türk*, (Çeviri: Seçkin Erdi ve Serap Tuğba Yurtsever), İstanbul: Kocabalcı Yayınevi.
- Mazı, Fikret (2009). *Tarihi Çevrenin Korunmasında Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Etkisi*, Mevzuat Dergisi, Yıl:11, Sayı: 138, Haziran.
- Niyazi, Mehmed (1999). *Türk Devlet Felsefesi*, (2. Basım) İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özel, Sibel (1998). *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz (1998). *Tarih Sohbetleri I*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pala, İskender (2009). *Tavan Arası*, 9. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sayar, Mehmet (2002). *Türklerde Dini ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Laiklik*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi,
- Tekeli, İlhan (2009a). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İlhan (2009b). *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tozlu, Selahattin (2006). *Türklerde Devlet Yönetimi, Türk Tarihi ve Kültürü*, 3. Baskı (Editör: Cemil Öztürk), Ankara: Pegem Yayıncılık.

Uçankuş, H. Tahsin (2000). *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi: Arkeoloji*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yürükel, Sefa M. (2005). *Soykırımlar Tarihi I Batının İnsanlık Suçları*, Mersin: Near East Publishing.